

שלוש נשים מעיראק

עת לבקש ועת לאבד

זמירה עילם-בירנבאום. הוצאת דניאלה דיינור, 159 עמ', 39 שקלים

אלי עמיר

מירה עילם זכורה לי כשחקנית בעלת נוכחות נימתית מרשימה שכוכבה דרך בשנות ה-60, צברית גאה שמחלכת ככבוד. לפתע נעלמה, ובימים אלה יצא ספרה "עת לבקש ועת לאבד". לשמה הקודם נוסף השם בירנבאום. לולא קראתי בספר שהיא סמירה סאלם לא הייתי יודע שאנחנו מאותו הכפר. גם לא הייתי מעלה בדעתי שאינה ילידת הארץ.

זהו סיפורן של שתי נשים, סמירה ואמה אליזה, וברקע אשה שלישית - מלכת אשור האגרית סמירמיס. העלילה מתחילה בחיבוטיה של ילדה קטנה מכווצת בתוך בור ומתייפחת, שרוצה להיחלץ ומחליטה לפנות "מינה למורתו שבו השמש זורחת, השור עולה, שממנו האביב מגיע, מקור החיים, התקווה, הילדות". המקום הוא עיר הולדתה בצרה, בדרום עיראק.

בגיל שמונה נקטעו חייה של אותה ילדה בכבדה, והיא הגיעה לירושלים. בכיתה, כשהיא בת 13, מדברים על ימי הולדתה, והיא היחידה שאינה יודעת את יום הולדתה, רק את השנה. היא בוחרת לה יום מסוים, כדי לא להיות שונה.

תיאור הבת הפותח את הספר מובא בלשון גבר זה למדי בגוף שלישי. בפרק השני מתחילה העלילה לזרום ועולה קולה של האם, אליזה, בגוף ראשון. אליזה היא אשה חזקה ומרתקת, השולטת בחייה ובגורלה ויודעת את רובה. היא למדה בבית ספר נוצרי-קתולי בכבדה עד שהוציאו אותה משם. בהיותה בת שמונה הובטחה לבעלה לעתיד, או בן 20. "הגובה שלה מפרש, הוצואר שלה אמה", הבי טיחו לו, והוא התחייב: "אעבוד ואוליך אותה על זה". בגיל 14 היא התחתנה. כולם חיכו למספחת רם הבתולין של "ליל איל-דחלה" - ליל החזירה, אלא שהבעל לא ידע כלל מה עליו לעשות, עד שקרובת משפחה שהציצה מהו המנעול לימדה

ספר של אלי עמיר "סמירמיס היגוס" ראה אור בהוצאת עם עובד

II

כשמנשי אחי, שהיה הבכור, הגיע לגיל שמונה עשרה, אמא שלי החליטה לחתן אותו עם עזיזה - הבת של אחות בעלה. עזיזה כבר נחשבה "מקסרה", שכורה (פגומה). למה "מקסרה"? הגיע יום אחד לאחלי ר'אל, שדכן, שכנע אותם, ובלי לראות, אירסו את עזיזה לחתן באלבצ'קאר. אחרי האירוסים, מצאו שהחתן עיוור בעין אחת. עזיזה לא הסכימה להתחתן עם שתים עין... הלכו לרבי. הרבי הסכים לגט, אבל היא נחשבה כבר לגרושה. אנשים, בגלל יר-טאט, חשש, לא הסכימו להתחתן עם גרושה. היו מפורזים שלא יהיה טוב, שגרושה תביא להם נחש, מול רע, בחיים. אמא שלי ידעה שאם לא תיקח אותה בשביל הבן שלה, עזיזה לא תחתן. ואמא שלי רצתה להחזיר להורים של בעלה על הפינוק שפינקו אותה, לכן לקחה את עזיזה בשביל מנשי אחי. היא היתה גדולה מאחי בערך בחמש שנים. מנשי, שלא ראה אותה עד החופה, כבר שמע עליה שהיא פרה ושנא אותה בלבו.

II

אותו בוריות את המלאכה.

בגיל 15 ילדה אליזה את בנה הבכור מנשי, שמת בן 14 ממחלת לב. אחריו נולדו עוד כמה ילדים והיא חזרה ללכת למקוה; להתרחץ היא יכולה בבית, ואם בעלה חושש מטומאה - שלא יתקרב אליה. היא מוסרת את הדרששות - השמלות, של בעלה, ומכריחה אותו ללבוש חולצה ומכנסים. היא עצמה יוצאת מבית "ספור" - גלוייה, מער בית, ללא גלימה וללא רעלה, ומושכת אחריה את בעלה. יום אחד מגיע בעלה הביתה ומוצא אותו ריק; מישהי מספרת לו כי אשתו, שנמאס לה לגור עם חמתה, קנתה בית מחסכונו. אחרי שילדה ששה ילדים, החליטה להפסיק ללדת. הרופא לא

הסכים להוציא לה את הרחם, והיא התיידדה עם אשתו של ראש העיר, נוצרייה, רקדנית בטן לשעבר, שלימדה אותה לדחוף את בעלה מעליה לפני שהוא שופך את זרעו.

זמירה, בת הזקנים של אליזה, נולדה כלילה שבו סירב הבעל, הסובלני בדרך כלל, לשתף פעולה. הוא פחד כי מרע שנשפך נולדים שדים. "שמעת דבר כזה כשהתחתנתי אתו היה פשוט, ומה שעשיתי לא עוד - נשאר פשוט". לבנותיה העניקה אליזה שמות מארצות רחוקות: הילדה, ויולה, מרילין.

יום אחד החליטה אליזה לגדל כלב. בנה פחד מכלבים והיא רצתה להרגילו אליהם. אלא שהיה רים האמינו שאליהו הנביא המבקר בכל בית יהודי במוצאי שבת, לא נכנס לבית שיש בו כלב. זה לא נכנס בראש שלי, למה שלא ייכנס?

בראשית שנות ה-40 נוסעת אליזה עם ילדיה לירושלים, כדי שכנה הסובל מבעיות לב יטופל בבית החולים "הרטה". בעלה נשאר בעיראק. היא שולחת את שני בניה ללמוד בפנימייה לבגדאד, ונודדת שלוש שנים ממקום למקום ונלחמת כלביאה על חי בנה. אך הוא מת ערב פסח. באבלה היא שואלת "איפה אלוהים?", ומורדת בו וברת. היא מפסיקה להדליק נרות שבת ולשמור הגנים.

אבל למרות זאת, אליזה אינה יכולה להשתחרר לחלוטין ממנהגים ומאמונות, והיא קונה בכסף רב ספר תורה שעטיפתו כסף ופיתוחים - לזכר בנה. היא שוב נכנסת להריון, ורוצה להפיל, אך הרופא קובע שמאוחר מדי לכך. כלילה היא חולמת שהיא לכושה הדר ומוקפת גברים, הרב בא לחתן אותה, היא מסרבת וכל חתניה נוסשים. רק בנה המת מנשי לופת את עמוד הבית בחוזה ואומר לה "אני אתחתן אתך". אז היא מבינה שלתינוק הגדל כבר שנה תשרא מנשי, על שם בנה הבכור שמת.

אליזה מחליטה לנסוע לארץ ישראל ולעזוב את בעלה, שרוצה להישאר בעיראק. היא חוצה את המדבר הסורי ומגיעה לארץ ישראל עם ילדיה. העיראקים רבים אותה, שלא כפניה, לשבע שנות מאסר עם עבודת פרך ולקנס של עשרת אלפים לירות שטרלינג. בארץ היא מתעקשת להגיע לירושלים, למרות שהעיר במצור. "כשאני מחליטה, אני עושה, גם אם יישרף העולם". היא משנה את שם משפחתה למנשה, קונה מלון קטן ומתפרנסת

ממנו. היא מצליחה בתחבולות להבריח את ילדיה מלבגדאד. בעלה מגיע רק עם העלייה הגדולה של יהודי עיראק, ב-1950.

אליזה מסדרת היטב את ילדיה בארץ ושולחת אותם ללמוד ולהתקדם. היא אשה גדולה, מודרת בכל, פמיניסטית, אמיצה, שוברת מוסכמות, שחיה ומעשייה שמים ללעג את החברה המסורתית וממוסדת. טים את הסטריאוטיפ שדבק באשה המזרחית. הבעל, לעומתה, הוא רמות חיוורת. הוא מרוויח יפה והוא גם גרוב, אבל שולח ידו בקלפים. היא מעדיפה שיבגוד בה עם נשים: "לא קורה כלום לאבדו של הגבר אחרי שהוא שוכב עם נשים אחרות".

הבת סמירה-זמירה, המסוכסכת עם עצמה, אינה קשורה לאביה. בנשמתה "אין הד לבאבא-אבא" כפי שיש לה "המית נפש לנאנא-אמא". את זמירה היש ראלית ורופת "לדה קטנה מכווצת בתוך בור ומתייפחת". היא רוצה להתחבר לילדה המכווצת, לאחר את הישיות. היא נקלעת ל"אין אוניס", שואבת עידוד ממעיין הכוח האדיר של אמה, נכנסת לבית הספר בירושלים ולא מבינה את המל"ים העבריות ו"ככל שהתעצם האור במלים העבריות, התעמעם במלים הערביות".

הבת נאחות בסמירמיס המלכה המהפכנית, שוחרת האתגר, שהיא בעצם כבואה של רמות אמה ורמותה שלה עצמה. גם היא, זמירה, מבטיחה שהעולם עוד ישמע עליה. כאשר סמירה-זמירה יולדת את בנה שלה, באמריקה, היא מניחה אותו קרוב ללבה ואומרת לו: "אינאתא עיוני" - אתה העיד ניים שלי. בערבית, שפת אמה. ומאותו רגע היא חוזרת אל נאנא-אמא-אליזה, אל מקורות היהדות ויניקתה, אל בצרה שבקיראק ומגיעה לכתיבת הספר הזה.

זהו ספרה הראשון של זמירה עילם-בירנבאום. הדמויות בספר משתנות, אך השינוי לא נבנה בדרך רגה. יש בו עורף משפטיים בערבית, שאמנם מתורגמים יפה לעברית ומוסיפים ארומה לספר, אך עדיף היה לקצר בהם. רמות הבת המספרת נכנסת ללב רק לקראת האפילוג היפה והמרגש. זהו ספר מרתק, כתוב בכשרון, בעברית שוטפת, שופע אותנטיות, מלא סיפורים ואנקדוטות, רעות קרד מות ואמונות תפלות. זהו סיפור שפותח בפני הקורא עולם קסום של עוני וקושי, רוחה ומרד, שכול, ותקווה לחיים חדשים.